

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „АРХЕОЛОГИЯ“

ДЕНИС ДАНИЕЛОВ БОРИСОВ

ИКОНОМИЧЕСКИ И КУЛТУРНИ КОНТАКТИ
НА СЕВЕРОЗАПАДНА ТРАКИЯ С ГРЪЦКИЯ СВЯТ
(V-I В. ПР. ХР.)

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователна
и научна степен „доктор“

Научен ръководител:
доц. дн Нарцис Торбов

СОФИЯ
2024

Дисертационният труд е обсъден и предложен за откриване на процедура за публична защита за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ на разширено заседание на Катедра Археология при Исторически факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ на 29.01.2024 г.

Дисертационният труд е структуриран в две части: **Текст и Приложения**, общо 413 страници. Текстът се състои от увод, пет глави, обобщение, библиография и каталог.

Каталогът обхваща 181 каталожни единици от Северозападна България, Югозападна Румъния и Източна Сърбия.

Приложенията включват 92 табла със снимков и графичен материал, 4 карти и 16 таблици с релативна хронология.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 17.06.2024 г. от 14:00 часа в ауд. 41 А.

Научно жури в състав:

проф. д-р Тотко Стоянов

проф. д-р Петър Делев

доц. д-р Иван Вълчев

проф. д-р Анелия Божкова

доц. д-р Венета Ханджийска

Увод

Икономическите и културни контакти на Северозападна Тракия с гръцкия свят през класическата и елинистическата епохи (V-I в. пр. Хр.) са обекти на научни изследвания на базата на информацията от изделия, изработени в елински ателиета и предметите, направени под тяхно влияние. Те са резултат от археологическите проучвания или са находки, открити при различни обстоятелства – селскостопанска дейност, строителни работи и иманярски посегателства.

Цел, задачи и методи на изследване

Цел на настоящата работа е изследването на икономическите и културни контакти на Северозападна Тракия с гръцкия свят през класическата и елинистическата епохи чрез анализ на археологически паметници от Северозападна Тракия и писмени извори, свързани с историята на този регион от Древна Тракия като цяло, имащи отношение към разглежданата проблематика.

Терминът „икономически и културни контакти“, използвани в дисертацията, обозначава наличието на пътища на проникване на елински стоки в тракийското общество и съществуването на елинско културно влияние в рамките на Северозападна Тракия.

За постигането на целта, определена в дисертацията, са изведени следните водещи задачи:

- Обстоен историографски преглед на научните изследвания, в които са публикувани и дискутирани археологически материали от периода V-I в. пр. Хр. в Северозападна Тракия;

- На базата на събраната и анализирана информация от публикациите да се изработи каталог на обектите и на произхождащите от тях отделни категории археологически находки от Северозападна Тракия, които имат отношение към темата на дисертацията.

- На базата на събраната в каталога информация да се анализират и обобщят данните за керамичните изделия;

- На базата на представените в каталога сведения да се анализират и обобщат данните за изделията на торевтиката;

- На базата на сведенията в каталога да се анализират и обобщат данните за накитите и тоалетните принадлежности;

- На базата на събраната в каталога информация да се анализират и обобщят данните за защитното въоръжение;

- Синтез на данните от анализа на посочените групи артефакти, свидетелстващи за икономическите и културни контакти на Северозападна Тракия в периода V-I в. пр. Хр.

За изпълнението на тези задачи са използвани типологически, сравнителен и хронологически методи на анализ. Разработена е релативна хронология на отделните категории находки в табличен вид. Поставените задачи определят структурата на настоящето изследване.

Монетните находки от Северозападна Тракия не са включени в дисертационния труд поради ограничения обем на нумизматичните изследвания за региона. От проучваната територия са известни колективни монетни находки от V-I в. пр. Хр., които са открити при случайни обстоятелства и отсъства информация за обстоятелствата на намирането им.

Хронологически обхват и териториален обхват

Хронологическите граници на настоящето изследване обхващат класическата и елинистическата епохи – V-I в. пр. Хр. Начална граница е V в. пр. Хр. Причините за нейното приемане са културно-политически – възходът на племенната общност на трибалите, който води до нейното политическо обособяване.

Крайната граница на изследването е средата на I в. пр. Хр., когато са организирани военни походи на Римската република в северозападните тракийски земи и е поставено началото на военната експанзия, вследствие на която е сложен край на тяхната политическа независимост. В дисертационния труд са разгледани само предметите от елинския свят от този период. Италийските изделия от II-I пр. Хр. от Северозападна Тракия, предшестващи римското завоевание, не са обект на настоящето изследване.

Северозападна Тракия е културно-исторически термин, въведен в съвременните научни изследвания, който не е засвидетелстван в античните извори. Тя в географско отношение обхваща териториите на днешните Северозападна България, Източна Сърбия и Югозападна Румъния. Понятието Северозападна Тракия е условно, като границите ѝ включват племенната територия на трибалите, спомената в античните извори. Като северната граница на изследваната територия се приемат югозападните части на Карпатите в Румъния. Южната граница на изследваната територия достига до

Софийското и Нишкото поле. Източната граница на Северозападна Тракия достига до земите между реките Искър и Вит в България и Олт в Румъния. Западната граница на изследваната територия е долината на Морава и най-северната част на Южна Морава в Сърбия.

Важна част на изследването е каталогът с археологически материали от Северозападна Тракия – територията на Северозападна България, Източна Сърбия и Югозападна Румъния. Той е подчинен на хронологическите и териториални граници на настоящото изследване. Разделен е на три дяла в зависимост от произхода на находките и е съобразен с настъпилите промени през III-I в. пр. Хр. и изменените граници на северозападните тракийски земи.

История на Северозападна Тракия в периода V-I в. пр. Хр.

Оскъдните писменни данни за политическите събития през V-IV в. пр. Хр. в Северозападна Тракия свидетелстват, че тук е налице местен династически дом. Имената на местните владетели, участвали активно в политическите събития, са известни от историческите извори. Владетелят Халес предприема през 376 г. пр. Хр. завоевателен поход срещу елинския полис Абдера. Александър сключва договор за приятелство с трибалския цар Сирм през 335 г. пр. Хр. след похода на Александър в северозападните тракийски земи. Единствено анализът на отделните категории археологически материали – изделията на керамичното производство и торевтиката, накитите и тоалетните принадлежности и защитното въоръжение позволява реконструирането на икономическите и културни контакти на северозападните тракийски земи с гръцкия свят през класическата и елинистическата епохи – V-I в. пр. Хр.

Глава първа. Историография

Прегледът на публикациите, свързани с археологическите материали с елински произход или изработени в местни ателиета под елинско влияние, открити в Северозападна Тракия, води до оформянето на важни заключения. Водещо място заемат публикациите от България. Те са посветени на археологически материали, които са открити случайно или при археологически проучвания – спасителни или редовни. Налице са три етапа в документирането на находките от Северозападна Тракия.

Началото на първия етап е поставено с публикуването на сребърната фиала от Александрово през 1901 г. През следващите години в археологическите изследвания е

представено описание на находки, открити при случайни обстоятелства или археологически проучвания.

През 60-те години започва нов (втори) етап в документирането на археологически материали от Северозападна Тракия. С проучването на Могиланската могила във Враца през 1965 г. и 1966 г. е поставено началото на провеждането на археологически разкопки на обекти в региона, изцяло съобразени с научната методика. Представена е в научните изследвания по-пълна картина за асортимента на изделията, произведени в елинския свят и намерили разпространение в Северозападна Тракия. Важно място заемат и публикациите за случайно открити находки.

В средата на 80-те години е поставено началото на нов (трети) етап. През 1985 г. и 1986 г. е открито Рогозенското съкровище. Засилва се научният интерес към изделията на торевтиката, които са произведени в елинския свят и намират разпространение в Северозападна Тракия. Публикувани са резултатите и от археологическите проучвания. В научно обръщение влизат и отделни случайни находки. В археологическите изследвания са представени и материалите, открити през предходния – втори етап.

Поради ограничения обем на изследванията в румънската и сръбската историография не са определени отделни етапи на документиране на археологически материали.

Глава втора. Керамични изделия

Керамичният материал в Северозападна Тракия е открит случайно или при археологически разкопки. Анализът на изделията предоставя възможности за проучване на икономическите и културни контакти на Северозападна Тракия с гръцкия свят през класическата и елинистическата епохи – V-I в. пр. Хр. Наличието на определени типове съдове в инвентара на гробове или отделни находки показва предпочитанията на местната аристокрация и нейният естетически вкус.

Скифоси

Скифоси са открити в гробница 3/I и гробница 2/III от Могиланската могила във Враца, в Косматата могила край Враца, в районите на Градешница, Врачанско, Кърпачево (Надежда) и Летница, Ловешко.

Съдовете от гробница 3/I от Могиланската могила и Градешница са изработени около 375-350 г. пр. Хр. За скифоса от Косматата могила може да се предположи

датировка в периода 375-325 г. пр. Хр. Съдът от Кърпачево е произведен около 350 г. пр. Хр. (Таблица 1).

Върху фрагмента от скифос от Летница има изображение, подобно на това върху съдовете от гробница 3/1 от Могиланската могила, от Косматата могила и от Градешница – младеж, облечен в наметка. За съдовете от Враца и от Градешница е предложена датировка в 375-350 г. пр. Хр. Те са с червенофигурна украса: изобразени са младежи, облечени в наметки, до които също са представени палмети и спираловидни орнаменти. Вероятно и фрагментът от Летница е от същия период (Таблица 1).

Киликси

Киликси са известни от следните археологически обекти: гробница 3/1, гробница 1/II от Могиланската могила във Враца и от могилата при Дойренци, Ловешко.

Киликсът от гробница 3/1 е изработен около 350 г. пр. Хр. (Таблица 1). Съдът от гробница 1/II е произведен около 370 г. пр. Хр. (Таблица 1).

За съдовете от Дойренци може да бъде приета датировка във втората-третата четвърт на V в. пр. Хр. (Таблица 1). Тя се подкрепя от разгледаните находки от Тракия и от Атинската агора.

Съдът от гробница 3/1 е изработен от глина, която след изпичането на съда е със сив цвят. Местният произход на изделиято се доказва от формата на съда, която е подобна на атическите киликси.

Кантароси

Кантарос произхожда от района на Ракево, Врачанско. Съдът е изработен около 350 г. пр. Хр. (Таблица 1).

Лекити

Лекитите произхождат от района на Горна Кремена, Врачанско, Ъглен, Смочан и Торос (Лазар Станево), Ловешко.

Лекитът от Горна Кремена вероятно е произведен около 425-400 г. пр. Хр. (Таблица 2). Вероятно и съдът от Торос (Лазар Станево) е от същия период (Таблица 2). Изделията от Ъглен и от Смочан са изработени около 350 г. пр. Хр. (Ъглен) и в 330-300 г. пр. Хр. (Смочан) (Таблица 2).

Кратери

Кратерите са открити в района на Торос (Лазар Станево) и Попишка, Ловешко. Съдовете са изработени около 375 г. пр. Хр. (Таблица 2).

Амфориски

Амфориска е открита в гробница 1/II от Могиланската могила във Враца. За съда може да бъде предложена датировка във втората половина на IV в. пр. Хр. (Таблица 2).

Пиксиди

Пиксида е част от инвентара на гробница 2/III от Могиланската могила във Враца. Съдът е изработен в средата или третата четвърт на IV в. пр. Хр. (Таблица 2).

Лампи

Лампите са представени от две изделия от гробница 1/II от Могиланската могила във Враца. Те са произведени около 370 г. пр. Хр. и 425-375 г. пр. Хр. (Таблица 2).

Амфорна тара

При проучването на подово ниво на сграда от ломени камъни в Ловешката крепост е открит печат от родоска амфора. Върху него има надпис, който съдържа името на агораномоса Ἀγορανόμος. Печатът е от амфора от Родос, която е произведена около 144 г. пр. Хр. (Таблица 2).

В Северозападна Тракия банкетен комплект, съставен от елински керамични и метални съдове, е документиран само в гробница 1/II от Могиланската могила във Враца. Той е съставен от чернофирнисов киликс тип „heavy wall“, сребърни фиали, хидрия, ситули, ойнохое и поднос от бронз. В останалите комплекси, разгледани в настоящата глава, са налице единични керамични съдове – скифоси с червенофигурна украса, чернофирнисови скифоси, киликси тип „stemless, inset lip“, кантароси тип „moulded rim“ и кратери.

Глава трета. Изделия на торевтиката

Изделията на торевтиката от класическата и елинистическата епохи са представени от съдове от сребро и бронз: фиали и киликс-купи, кани – олпета, ойнохоета и „Фидиев тип“, чаши – кантароси, киликси, ритони, гобелета, котилета и

мастоси, кратери, ситули, леканета, подноси, хидрии, арибали със сферично тяло и издължена шия, арибали със сферично тяло и широка шия и арибали с къса шия тип „Талкот“, котли и хютри. Те влизат в състава на банкетни сервизи, като се срещат и единични екземпляри. Основната цел на изложението в тази глава е синтезирането на данните от анализа на изделията на торевтиката от Северозападна Тракия, които свидетелстват пряко или косвено за наличието на икономически и културни контакти с гръцкия свят през класическата и елинистическата епохи.

I. Фиали и каликс-купи

Фиалите представляват съдове за консумация на вино и за либации. Началото на тяхната употреба в северозападните тракийски земи започва в периода VII-VI в. пр. Хр. От този период са фиалите от Софрониево и от Нефела, Врачанско (Таблица 6).

Съдовете от Луковит и Радювене вероятно са изработени в местни ателиета под източно влияние в първата половина на IV в. пр. Хр. и в края на IV в. пр. Хр. (Таблица 5).

В състава на съкровището от Радювене, Ловешко влиза и фиала-мезомфалос. Нейната форма свидетелства, че е изработена в местно ателие под източно влияние в първата половина на IV в. пр. Хр. (Таблица 5).

Омфалос-фиалата от Рогозенското съкровище с украса от бадемкови плодове и лотосови цветове е изработена около 480 г. в ателие в Халкидика (Таблица 4). Друга „ахеменидска“ фиала от съкровището е изработена около IV в. пр. Хр. (Таблица 4). Фиалата с украса от грифони и палмети от Рогозенското съкровище вероятно е изработена от елински майстор около първата половина на IV в. пр. Хр. (Таблица 4).

Фиалата с медальон с изображение на Афродита/нимфа от гробница 1/II от Могиланската могила във Враца е изработена във втората четвърт на IV в. пр. Хр. в гръцко ателие в Кизик (Таблица 3).

Фиалата с медальон с изображение на Авге и Херакъл от Рогозенското съкровище е произведена към последната четвърт на IV-първите десетилетия на III в. пр. Хр. в халкидско ателие (Таблица 3).

Елинско влияние е налице при надписите, върху съдовете от Враца, Рогозенското съкровище и Александрово, Ловешко. Те съдържат имената на одриските царе Котис I (383/382-360 г. пр. Хр.) и Керсеблепт (359-341 г. пр. Хр.). Надписите са дело на тракийски майстори, но са съобразени с атичския правопис, като буквите са оформени

несръчно. Съдовете са изработени в първата половина на IV в. пр. Хр., за което свидетелстват използваните генетивни окончания -о, -оу и -ε и-η (Таблицы 3-4).

Останалите фиали от Александрово имат форма, която свидетелства, че са изработени в елинско ателие в първата половина на IV в. пр. Хр. (Таблица 5).

Каликс-купите от Букьовци (Мизия) и от Луковитското съкровище вероятно също са местно производство. Тяхната форма е подобна на тази на съдовете от Древна Македония.

Съдът от Букьовци (Мизия) вероятно е изработен през IV в. пр. Хр. (Таблица 6). Каликс-купите от Луковитското съкровище са от края на IV в. пр. Хр. (Таблица 6). На базата на паралелите с каликс-купи от Древна Македония, може да се предположи, че съдът от Плевенско е произведен в македонско ателие или друго ателие с високи възможности във втората половина на IV в. пр. Хр. (Таблица 6).

II. Кани

1. Олпета

Каните са трапезни съдове, които служат за загребването на вино и неговото наливане в чаши. Наблюденията върху богати гробни комплекси от Тракия и съкровищата от Рогозен и Луковит показват обичайно комбиниране на кани с фиали и каликс-купи (в приблизително съотношение 1:2).

Един от тези съдове е открит в гробница 1/II от Могиланската могила във Враца. Той е ритонизиран – на дъното има отвор. Каната е изработена в началото на IV в. пр. Хр. (Таблица 6).

Каните от Рогозенското съкровище и от Луковитското съкровище са тип „олпе“ или кани с кръгло устие. Съдовете с украса „Бял лотосов цвят“ от Рогозенското съкровище са изработени в последните десетилетия на IV-началните десетилетия на III в. пр. Хр. Каните от Луковит са изработени в края на IV в. пр. Хр в местно ателие. (Таблицы 6-7).

В горната част на каната от Долна Кремена, Врачанско е закрепена апликация, изработена чрез леене, която изобразява женска глава. Може да се предположи, че съдът е изработен в елинско ателие към V в. пр. Хр. (Таблица 7).

2. Ойнохоеа

Съдовете са от гробница 1/II от Могиланската могила във Враца, Вълчитрън, Плевенско, от инвентара на могилата при Александрово, Ловешко, от гроб при

Гложене (махала Асен), Ловешко и от некропола в квартал Чернеле, Крайова, Румъния. Ойнохоятата вероятно са изработени в македонски ателиета, като тези от Враца и Александрово са произведени преди 350 г. пр. Хр. (Таблицы 7-8). Съдът от Чернеле е направен около 330-300 г. пр. Хр. (Таблица 11).

Горната и долната част на дръжката на ойнохоятото от Вълчитрън, Плевенско са оформени като глави на млад сатир и на Пан. С подобна украса е съдът от гроб, открит в района на Гложене (махала Асен), Ловешко. Горният край на дръжката е с глава на сатир, а в долния край е представен брадат силен. Ойнохоятото от Гложене (махала Асен), Ловешко е изработено около 330-300 г. пр. Хр., докато съдът от Вълчитрън е произведен около 330 г. пр. Хр. (Таблицы 7-8).

3. Кани „Фидиев тип“

Каните „Фидиев тип“ са с по-особена форма и за това са обособени в отделна част от дисертацията. Те произхождат от гробница 2/III от Могиланската могила, от Букьовското съкровище и от гроб при Пудрия, Врачанско.

Местоположението на ателието, в което е изработен съдът от Пудрия, Врачанско не може да бъде определено на този етап поради състоянието на проучванията. Той е изработен около 375 г. пр. Хр. (Таблица 8). Каната от гробница 2/III е произведена в елинско ателие в IV в. пр. Хр. (Таблица 8). Каната от Букьовци (Мизия) е направена в местно ателие под елинско влияние в края на V-началото на IV в. пр. Хр. (Таблица 8).

III. Чаши

1. Кантароси

Бронзовият кантарос от Гложене (махала Асен), Ловешко, вероятно е изработен около 350-325 г. пр. Хр. Налице са сходства с подобни съдове от Атичката агора и от Мелеон (Стеири). (Таблица 8).

2. Киликси

Кантаросовидният киликс от бронз от Мизия, Врачанско вероятно е изработен в 400-350 г. пр. Хр. или първата половина на IV в. пр. Хр. в ателие в Коринт. Датировката се потвърждава от наличието на подобни съдове от керамика и бронз от Древна Тракия, Пеония и Древна Гърция (Таблица 8).

Киликсът от бронз от Дойренци, Ловешко е от съдовете тип „light wall“, открити в Атинската агора, Нимфеум на Кримския полуостров и на остров Липари, Италия. Той

вероятно е от V-IV в. пр. Хр. и е изработен в гръцко ателие, чието местоположение не може да се определи (Таблица 8).

3. Ритони

Сред инвентара на гробница 1/II от Могиланската могила във Враца присъства сребърен ритон. Тялото на изделието е оформено като шишарка. Може да се предположи, че ритонът от Могиланската могила вероятно е произведен в гръцко ателие в Мала Азия през IV в. пр. Хр. (Таблица 8).

4. Гобелета

В състава на съкровището от Букьовци (Мизия) присъства и сребърно гобеле. То е декорирано с палмети и лотосови цветове, които са позлатени. Изработено е под ахеминоидско влияние в края на V-началото на IV в. пр. Хр. в ателие в Пропонтида (Таблица 8).

5. Котилета

Сред съдовете от Рогозенското съкровище има и сребърно котиле. Котилетата са чаши с две дръжки, които се използват за консумация на вино. Съдът е изработен чрез леене, за което свидетелства теглото му. Той вероятно е изработен в ателие в Северна Егея или Древна Македония.

6. Мастоси

В състава на съкровищата от Бохот, Плевенско и Якимово, Монтанско влизат чаши от сребро – мастоси. Формата на изделията свидетелства, че те вероятно са изработени в местни ателиета под елинско влияние във II-I в. пр. Хр. (Таблицы 8-9).

IV. Кратери

Съдовете служат за съхраняването на течности. Сред инвентара на гроб, открит до Ъглен, Ловешко е и кратер от бронз. Той вероятно е изработен в коринтско ателие около 360-300 г. пр. Хр. (Таблица 9).

V. Ситули

Ситули от бронз са известни от гробница 1/II от Могиланската могила във Враца, от местността Калето при Пудрия, Врачанско, от местността Камъка до Вълчитрън,

Плевенско, от гроб до Ъглен, Ловешко, от надгробна могила в местността Бабинци до Бабинци, Ловешко, от района на Александрово, Ловешко и от кв. Чернеле, Крайова, Румъния. Те са изработени в гръцки ателиета с неизвестно местоположение преди 350 г. пр. Хр. (Враца, Ъглен и Александрово), около 350 г. пр. Хр. (Пудрия и Вълчитрън) и около 300 г. пр. Хр. (Чернеле). С по-особена украса е съдът от Бабинци, Ловешко - изобразен е Дионис, полугол, седнал на стол. В краката му е легнала пантера. С едната си ръка Дионис се държи за шията на пантерата, а с другата държи тирс. Съдът е изработен около 380-370 г. пр. Хр. в елинско ателие (Таблицы 9-11).

VI. Леканета

1. Леканета с хоризонтални дръжки, поставени върху ръба на устието

От района на Вълчитрън, Плевенско, Рибарица, Ловешко, от могила 16 от некропола при Торос (Лазар Станево), Ловешко произхождат леканета от бронз.

Съдовете от Вълчитрън, Плевенско и Рибарица, Ловешко са изработени в гръцко ателие около 450 г. пр. Хр. (Таблица 10). Лекането от Торос (Лазар Станево) вероятно е изработено в елинско ателие около V в. пр. Хр., което се доказва от паралел с дръжката от Обретеник, Русенско, определена като гръцко произведение (Таблица 10).

2. Леканета с хоризонтални дръжки, поставени върху тялото

От района на Дойренци, Ловешко произхожда лекане от бронз. За съда от Дойренци може да бъде предложена датировка във втората/третата четвърт – края на V в. пр. Хр. на базата на сходствата му с лекането от Чадър могила до Искрица, Старозагорско (Таблица 10). На базата на разгледаните паралели от Атинската агора може да се приеме, че съдът от Дойренци е произведен в атическо ателие. Тази датировка се подкрепя от разгледаните паралели от Древна Тракия и от Атинската агора.

VII. Подноси

Подносите са съдове, използвани в гръцка среда за измиване на ръце при ритуали или сипмпозиуми. В тракийска среда се използват за сервиране на храна при пирове. Подноси произхождат от инвентара на гробница I/II от Могиланската могила във Враца и от района на Александрово, Ловешко.

Съдът от Враца вероятно е изработен около 360-330 г. пр. Хр., а произхождащият от Александрово - около IV в. пр. Хр. (Таблица 10). На базата на паралелите с подноса

от Голямата могила при Маломирово и Златиница, Ямболско може да се предположи, че тези от Враца и Александрово също са произведени в ателие в Пропонтида или по Егейското крайбрежие.

VIII. Хидрии

Хидриите в гръцка среда служат като съдове за съхранение на вода. Те са в употреба и по време на пирове. Използват се и като награди при агони, като дарове за светилища и като погребални урни. Хидрии са известни от гробница 1/III от Могиланската могила във Враца, от районите на Рибарица, Ловешко и Крачимир, Видинско и от Дайкина могила до Дерманци, Ловешко.

Съдовете от Враца и от Рибарица вероятно са изработени в атическо ателие. Дръжките от хидрията, открита при Крачимир, свидетелстват за нейния беотийски произход. Вероятно съдът от Дайкина могила при Дерманци е произведен в Коринт. Датировката след 430 г. пр. Хр. за хидрията от Могиланската могила във Враца се подкрепя от разгледаните паралели от Югоизточна Тракия и Гърция (Таблица 10). Съдът от Рибарица е изработен в първата половина на IV в. пр. Хр. (Таблица 10). Предложената датировка за дръжките от хидрия от Крачимир в последната четвърт на V в. пр. Хр. е основателна (Таблица 10) Тя се потвърждава от тази на разгледаните паралели от Североизточна и Югоизточна Тракия, черноморските апойкии и Скития. За дръжките от хидрия от Дерманци може да бъде предложена датировка в последната четвърт на V в. пр. Хр., която се подкрепя от разгледаните паралели от Древна Тракия (Таблица 10).

IX. Арибали

1. Арибали със сферично тяло и издължена шия

Арибалите са използвани в тракийска среда в церемонии, свързани с погребалния обред. Те са открити при проучването на две могили до Торос (Лазар Станево), Ловешко. Може да се предположи, че са изработени под елинско влияние в местно ателие във втората-третата четвърт на V в. пр. Хр. (Таблица 11).

2. Арибали със сферично тяло и широка шия

В състава на съкровището от Радювене, Ловешко присъства и сребърен арибал. Съдът от Радювене, Ловешко вероятно е изработен в местно ателие в първата половина

на IV в. пр. Хр. Датировката му се потвърждава от тази на останалите предмети от съкровището (Таблица 11).

3. Арибали с къса шия тип „Талкот“

Бронзовият арибал от Мездра е от тип „Талкот“. Съдът е изработен около 350 г. пр. Хр. в елинско ателие (Таблица 11).

X. Котли

В района на Летница, Ловешко е открито съкровище, състоящо се от сребърни приложения за конска амуниция. Те са поставени в бронзов котел. Датировката на съда не може да бъде конкретизирана. Следите от поправки показват продължителна употреба преди депонирането му.

XI. Хютри

При иманярска дейност в могила до Дойренци, Ловешко е открита хютра от бронз. Тя е произведена в периода V-IV в. пр. Хр. в гръцко ателие, чието местоположение не може да бъде определено с точност. (Таблица 11).

Банкетни сервизи

В литературата е дискутирано присъствието на банкетни сервизи, съставени от гръцки сребърни, бронзови и керамични съдове в земите на юг от Стара планина. В Северозападна Тракия банкетни сервизи се наблюдават в гробница I/II в Могиланската могила във Враца, съставен от чернофирнисов кантаросовиден киликс тип „heavy wall“, сребърни фиали, бронзова хидрия, бронзови ситули, бронзово биконично ойнохое и бронзов поднос, Александрово, Ловешко – сребърни фиали, бронзова ситула, бронзово биконично ойнохое и бронзов поднос, Вълчитрън, Плевенско – бронзово ойнохое, бронзова ситула и бронзово лекане, Гложене (махала Асен), Ловешко – бронзово ойнохое и бронзов кантарос, Ъглен, Ловешко – бронзова ситула и бронзов полусферичен кратер, Пудрия, Врачанско – бронзова кана „Фидиев тип“ и бронзова ситула, Чернеле, Крайова, Румъния – бронзово биконично ойнохое и бронзова ситула. Срещат се и единични находки: бронзови киликси, бронзови кани, бронзови хидрии, котли, сребърни котилета, сребърни кани „Фидиев тип“ и фиали.

Глава четвърта. Накити и тоалетни принадлежности

Накитите и тоалетните принадлежности от Северозападна Тракия са открити при археологически проучвания или при случайни обстоятелства. В зависимост от своето предназначение, те са венци, обеци, огърлици, пръстени, мъниста и стъклени висулки, апликации, висулки и фигурки, огледала и лъжички за козметика. Наличието на определени изделия в гробния инвентар или в отделна находка показва предпочитанията на местната аристокрация.

Венци

Сред инвентара на гробница 1/II от Могиланската могила във Враца присъства златен лавров венец. Той е изработен в последната четвърт на IV в. пр. Хр., като датировката му се подкрепя от разгледаните паралели с накити от Древна Тракия, Елада, Древна Македония, Скития и Мала Азия (Таблица 12). Накитът е изработен в егейско ателие, като произходът му се потвърждава от разгледаните паралели, които произлизат от тези райони.

Обеци

Обеците са символ на богатство и благополучие в елинския свят. В гробница 1/II от Могиланската могила във Враца е открит чифт от тях. Обеците вероятно са изработени около 350 г. пр. Хр. в егейско ателие (Таблица 12).

Огърлици

В състава на съкровището от Владиня, Ловешко влиза и огърлица, изработена от електрон. Тя е с мъниста, които са във формата на петнадесетлистна розета. Накитът от Владиня вероятно е изработен във втората половина на IV в. пр. Хр. в местно ателие под елинско влияние (Таблица 12). Това предположение се подкрепя от паралела с огърлицата от Тарент, Италия.

Сред накитите от гроб 4 D от ранноелинистическия некропол при Бохот, Плевенско е и златна огърлица. Съставена е от амфоровидни мъниста и накрайници със сърцевидна форма. Тя е произведена в края на IV-началото на III в. пр. Хр. в местно ателие под елинско влияние (Таблица 12).

Пръстени

Те са с елипсоидни плочки и произхождат от гробници 1/II и 2/III от Могиланската могила във Враца и от гроб 4 D от некропола при Бохот, Плевенско.

Пръстените от Могиланската могила са изработени в IV в. пр. Хр. (Таблица 12). Датировката им се подкрепя от разгледаните паралели от Тракия. Екземплярите от Бохот са от края на IV-началото на III в. пр. Хр. (Таблица 12). Пръстените, открити в Северозападна Тракия са изработени в местни ателиета, вероятно под елинско влияние.

Мъниста и стъклени висулки

В гробница 1/II и гробница 2/III от Могиланската могила във Враца са открити изделия от стъкло и кехлибар:

мъниста от тъмносиньо стъкло – гробница 1/II;

мънисто от зелено стъкло със симетрично разположени петна от бяла стъклена паста – гробница 1/II;

мънисто от синьо стъкло с вдлъбнатини, запълнени с бяла стъклена паста – гробница 1/II;

мънисто от жълт кехлибар с неправилна форма – гробница 1/II;

мъниста от светлосиньо стъкло – гробница 1/II;

мънисто от тъмносиньо стъкло с осем вертикални канелюри – гробница 1/II;

мънисто от бяло стъкло – гробница 1/II;

стъклени висулки във формата на глава на брадат мъж – гробница 1/II и от гробница 2/III.

Сред инвентара на гроб 21 от некропола при Владия, Ловешко, е стъклено мънисто с три маски. Мънистото е с цилиндрична форма, като върху него са изобразени три лица. Лицата са изработени от бяло стъкло, а очите от бяло-синьо.

От гроб 4 D от некропола при Бохот, Плевенско произхождат накити от стъкло:

мъниста с три лица;

цилиндрично мънисто със спираловиден орнамент;

амфоровидни мъниста и мъниста от копал.

В некропола в местността Печине край Костолац, община Костолац, Сърбия са открити също изделия от стъкло:

мъниста от зелена стъклена паста с елипсоидни пъпки от синьо стъкло – гроб G 986;

мънисто от тъмно синя стъклена паста с пъпки – гроб G 3 987;

мъниста, изработени от жълто стъкло с пъпки от бяло-синьо стъкло – гроб G 1-3 346.

От гроб в местността Манастирско край Умчари, Сърбия произхожда мънисто от жълто стъкло.

На базата на паралелите с находките от некрополите на Аполония Понтика може да се предположи, че висулките от Враца са изработени по същото време, както и тези от Аполония Понтика - в първата половина на IV в. пр. Хр. (Таблица 13). Датировката за мънистата от Костолац във втората половина на IV в. пр. Хр. се подкрепя от разгледаните паралели от Древна Тракия (Таблица 15). Вероятно по същото време е изработено и мънистото от Умчари (Таблица 15).

Стъклените амфоровидни висулки и стъкленото мънисто с цилиндрична форма от Бохот са изработени в началото на III в. пр. Хр., което се подкрепя от датировката на останалите стъкленни изделия от комплекса (Таблица 13).

Стъклените изделия, открити в Северозападна Тракия са изработени в елинско ателие, чието местоположение не може да бъде определено на този етап на проучванията. Мънистата от копал от гроб 4 D от некропола при Бохот са изработени в началото на III в. пр. Хр. (Таблицы 13-14).

Златни апликации, висулки и фигурки

В гробница 1/II от Могиланската могила във Враца са открити златни апликации с кръгла форма.

Апликациите вероятно са изработени в периода първата половина на IV – последната четвърт на IV в. пр. Хр. (Таблица 14). Това предположението се подкрепя от паралелите от Древна Тракия, Древна Македония и Скития. Апликациите с изображение на осемлъчева звезда и розета вероятно са изработени по подобие на изделията от македонските ателиета. Те служат като прототип на две апликации от същия комплекс, които са с по-груба изработка и са дело на местни майстори.

Сред инвентара на гробници 1/II и 2/III от Могиланската могила във Враца са златни висулки и фигурки.

Висулките са изработени в IV в. пр. Хр., датирането се потвърждава от разгледани паралели от Древна Тракия и Древна Македония, както и от датировката на останалите накити от комплекса (Таблица 14). Не е възможна локализацията на ателието, в което са произведени. Фигурката на птица вероятно е част от дървена игла за коса,

произведена в гръцко ателие през IV в. пр. Хр. Датировката се потвърждава от паралела на фигурката с тези върху обеците от Кипър (Таблица 14).

Огледала

В гробница 1/II от Могиланската могила във Враца е открито бронзово огледало. То е с кръгла форма. Горната повърхност е силно корозирала. Отделни фрагменти от него липсват. Датировката в IV в. пр. Хр. на огледалото се подкрепя от тази на останалите предмети от гробницата (Таблица 14).

Лъжички за козметика

В гробница 1/II от Могиланската могила във Враца са открити два предмета от злато, които са определени като лъжички.

Изделията са открити в областта на главата, заедно с бронзово огледало и чернофирнисова амфориска. Вероятно лъжичките от Могиланската могила са използвани за нанасянето на козметични средства. Те са част от комплект, съставен от чернофирнисова амфориска и бронзово огледало. Те вероятно са изработени през ранноелинистическата епоха (Таблица 14). Техният елински произход е определен от паралели от остров Левкада, Древна Гърция, Старооселка, Шуменско и Голямата могила при Маломирово и Златиница, Ямболско.

Глава пета. Въръжение

Защитно въръжение

В Северозападна Тракия са открити бронзови шлемове халкидски тип от районите на Садовец, Плевенско, Рогозен, Врачанско, Плевен, Баховица, Ловешко и гробница 1/II от Могиланската могила във Враца.

Присъствието на елинско въръжение в комплекси от Северозападна Тракия свидетелства за високия социален и икономически статус на собствениците им. Анализът на защитното въръжение от Северозападна Тракия води до оформянето на следните заключения.

В V в. пр. Хр. се появяват халкидски тип, изработени в елински ателиета – шлем от Садовец (Таблица 16).

В IV пр. Хр. се появят шлемове, изработени в тракийски ателиета под елинско влияние– шлемове от Рогозен, Врачанско, Плевен, Баховица, Ловешко и гробница 1/II от Могиланската могила във Враца (Таблица 16).

Обобщение.

Употребата и разпространението на елински керамични изделия са в периода V-II в. пр. Хр. и свидетелстват за наличието на културни контакти. Отсъстват сигурни сведения за регулярни и преки търговски контакти между Древна Гърция и местното население от Северозападна Тракия. Вероятният пътища, по които елинските керамични изделия попадат в Северозападна Тракия е чрез индиректни търговски контакти – изделията попадат в Северозападна Тракия чрез размяна – получени са от отделени представители от съседните тракийски племена. Обектът Кале при Кършевица, Сърбия, вероятно е източник на елински изделия към Северозападна Тракия. Северозападна Тракия не е интегрирана с търговията с елинския свят.

Изделията на торевтиката се появяват и използват в Северозападна Тракия в периода V-началните десетилетия на III в. пр. Хр. Наличие на съдове с атически, беотийски, коринтски и македонски произход, както и на тези, произхождащи от Пропонтида, Егейското крайбрежие, Кизик или Халкида свидетелстват за наличието на известни културни контакти с тези райони. Те не са интензивни - коментираните находки показват, че Северозападна Тракия не е пълноценно интегрирана с гръцките пазари, както останалите територии от Тракия, разположени в близост до елинските колонии.

Не трябва да се отхвърля възможността за наличие на спорадични посещения в Северозападна Тракия от търговци на луксозни стоки, които доставят определени поръчки, изпълнени в елинските производствени центрове. В запазените исторически извори, обаче отсъстват сигурни сведения за подобна дейност.

Накитите и тоалетните принадлежности, които са произведени в елински ателиета, се появяват и използват в периода IV-III в. пр. Хр. Наличието на изделия, произхождащи от ателиета по Егейското крайбрежие свидетелстват за тесните икономическите и културни контакти с района в средата-последната четвърт на IV в. пр. Хр. Пътят, по които елински накити и тоалетни принадлежности се появяват в Северозападна Тракия е чрез търговия. Някои изделия като златния лавров венец от Враца попадат като дипломатически дарове в Северозападна Тракия.

Присъствието на елинско въоръжение свидетелства за високия социален и икономически статус на собствениците им. Част от шлемовете попадат на територията на Северозападна Тракия вероятно като военни трофеи. Налице е тенденцията за местна изработка по образци от елинското въоръжение. Не трябва да се изключва и възможността за придобиването на някои елински изделия и по търговски път.

Наличието на пътища по притоците на река Дунав, използвани за контакти между различни райони на Северозападна Тракия, способства за местен търговски обмен. Тяхното съществуване е косвено определено от концентрацията на елински керамични изделия, изделия на торевтиката, накити и тоалетни принадлежности и въоръжение. Не са запазени сигурни исторически сведения и отсъства информация от археологическите проучвания за включването на тези пътища в регулярни търговски контакти с големите елински производствени центрове от Егейското и Черноморското крайбрежие.

Справка за научните приноси на дисертационния труд:

В дисертацията са изследвани икономическите и културни контакти на Северозападна Тракия с гръцкия свят през класическата и елинистическата епохи (V-I пр. Хр.) на базата на анализ на археологически материали, открити в Северозападна Тракия.

1. Осъществен е историографски преглед на научните изследвания, в които са публикувани археологически материали от периода V-I в. пр. Хр. в Северозападна Тракия;

2. В дисертацията са каталогизирани 181 каталожни единици, открити в Северозападна България, Югозападна Румъния и Източна Сърбия, които са публикувани до този момент. Представени са табла с графични образи и снимков материал.

3. Анализирани са произходът и датирането на елинските керамични изделия от Северозападна Тракия: скифоси, киликси, кантароси, лекити, кратери, амфорски, пиксиди, лампи и амфорна тара.

4. Анализирани са произходът и датирането на изделия на торевтиката от Северозападна Тракия: фиали и каликс-купи, кани: олпета, ойнохета и кани „Фидиев тип“, чаши: кантароси, киликси, ритони, гобелета, котилета и мастоси, кратери, ситули, леканета: с хоризонтални дръжки, поставени върху ръба на устието и с хоризонтални дръжки, поставени върху тялото, подноси, хидрии, арибали: със сферично тяло и издължена шия, със сферично тяло и издължена шия и тип „Талкот“ с къси шии, котли и хютри.

5. Анализирани са произходът и датирането на накитите и тоалетните принадлежности от Северозападна Тракия: венци, обеци и апликации, висулки и фигурки от злато, огърлици от злато и електрон, пръстени от бронз и мъниста и висулки от стъкло.

6. Анализирани са произходът и датирането на защитно въоръжение от Северозападна Тракия – халкидски тип шлемове.

7. Определен е характерът на икономическите и културни контакти на Северозападна Тракия с Древна Гърция. Очертани са пътищата на проникване и разпространение на изделия, изработени в елински ателиета.

8. Определени са произведения, изработени от местни майстори, под влиянието на форми на изделия от Древна Гърция.

Списък на публикациите по темата на дисертацията:

1. Борисов 2020: Д. Борисов. Козметични инструменти от гробница I/II от Могиланската могила във Враца – Анамнеза, XV, 2, 1-20.

2. Borisov 2020: D. Borisov. On the image on the applique of Phiale B 71 from Tomb I/II in the Mogilanska Mogila tumulus – Pontica, LIII, 169-190.

Други публикации:

1. Борисов 2021: Д. Борисов. Римски фибули от I-III в. от фонда на Регионален исторически музей – Враца – В: *Studia Archaeologica Universitatis Sercicensis. In honorem professoris Kostadini Rabadzhiev* (под печат).

2. Борисов 2022: Д. Борисов. Върхове от копия от гробница II на Могиланската могила във Враца – Многоликата наука. *Disciplina Variabilis*. Сборник с доклади от Третите годишни докторантски четения на катедра „Култура, историческо наследство и туризъм“ в Университета по библиотекознание и информационни технологии. София. 17.11. 2022 г., 17-41.

3. Борисов 2022: Д. Борисов. Стомни от римската епоха (I-IV в.) от фонда на Регионален исторически музей – Враца – Сборник от конференция в памет на Ст. Ангелова, *Bulgarian e-journal of archaeology* (под печат).

ПРИЛОЖЕНИЕ
ТАБЛИЦИ С РЕЛАТИВНА ХРОНОЛОГИЯ

Таблица 11

Хронология на издेलиата на торевтиката в Северозападна Тракия през класическата и еллинистическата епохи (V-I в. пр. Хр.)

ВЕКОВЕ	арибал A 127	арибал A 128	арибал A 129	арибал A 130	хютра A 132	ойнохое Б 1	ситула Б 2
500	•				•		
V	•	•			•		
450	•	•			•		
400	•	•	•		•		
IV	•	•	•		•		
350	•	•	•	•	•	•	
300	•	•	•	•	•	•	
III	•	•	•	•	•	•	
250	•	•	•	•	•	•	
200	•	•	•	•	•	•	
II	•	•	•	•	•	•	
150	•	•	•	•	•	•	
100	•	•	•	•	•	•	
I	•	•	•	•	•	•	
50	•	•	•	•	•	•	
0	•	•	•	•	•	•	•

Таблица 15

Хронология на наиктите в Северозападна Тракия
 през класическата и елинистическата епохи (V-I в. пр. Хр.)

ВЕКОВЕ	МЪНИСТО В 1	МЪНИСТО В 2	МЪНИСТО В 3	МЪНИСТО В 4	МЪНИСТО В 5
500					
V					
450					
400					
IV					
350					
300					
III					
250					
200					
II					
150					
100					
I					
50					
0					

Таблица 16

Хронология на защитното въоръжение в Северозападна Тракия през класическата и елинистическата епохи (V-I в. пр. Хр.)

ВЕКОВЕ	шлем A 170	шлем A 171	шлем A 172	шлем A 173	шлем A 174
500	•				
V	•				
450	•				
400	•				
IV	•	•	•	•	•
350	•	•	•	•	•
300	•	•	•	•	•
III	•	•	•	•	•
250	•	•	•	•	•
200	•	•	•	•	•
II	•	•	•	•	•
150	•	•	•	•	•
100	•	•	•	•	•
I	•	•	•	•	•
50	•	•	•	•	•
0	•	•	•	•	•

